

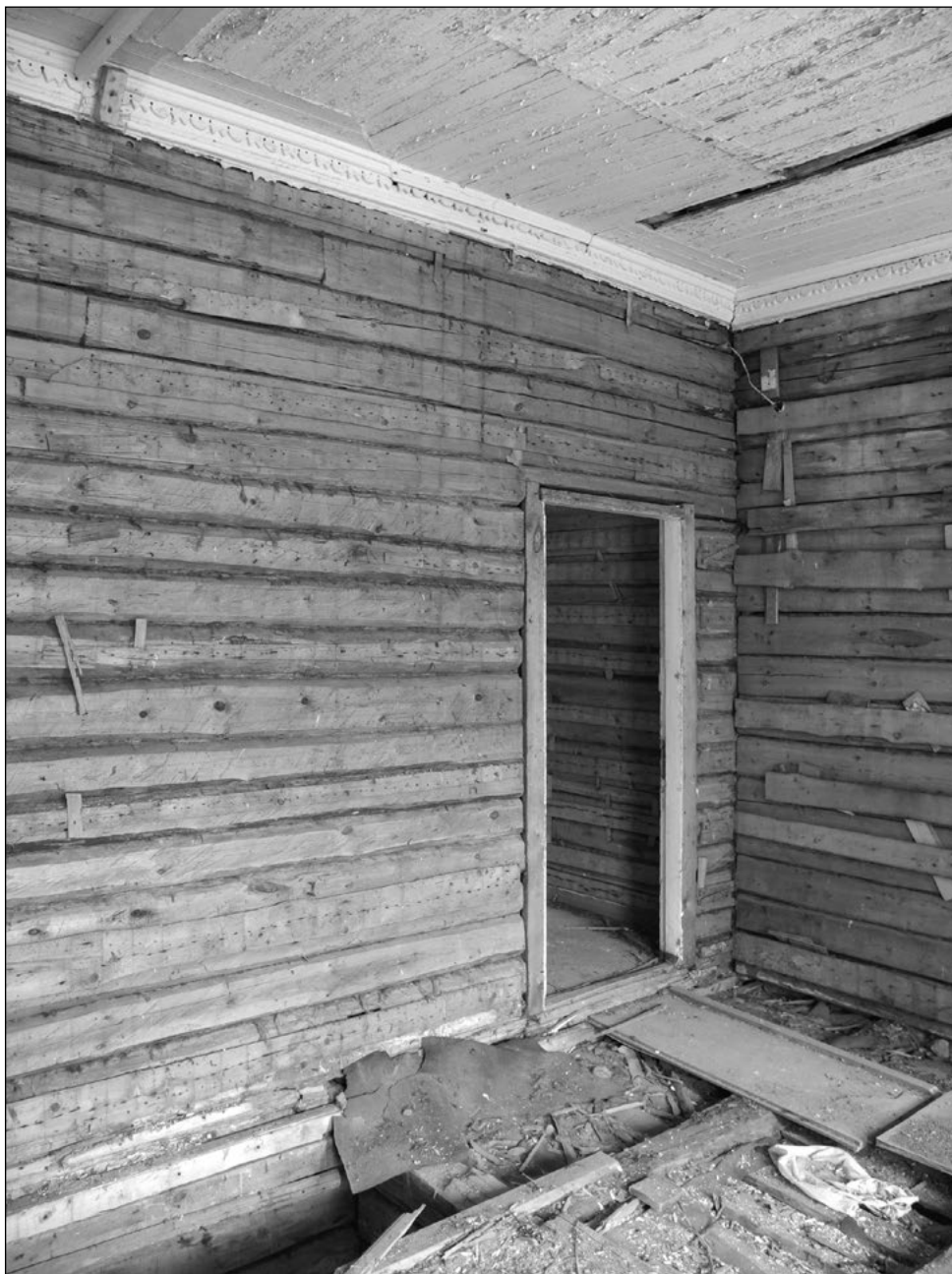
Mõned mõtted Pantelejevite suvila arhitektuuriajaloolisest ja muinsuskaitsealisest kontekstist

Oliver Orro

Rahvusvahelise mõõdistuslaagris VERNADOC tegeleti 2014. aastal Narva-Jõesuus Aia tänavas asuva endise Pantelejevite suvilaga. Tuleb möönda, et kunagi nii särav ja šikk, praeguseks aga tõeliselt väsinud välimusega puitehitis on mõneti erandlik selle, erinevates riikides juba korduvalt korraldatud professionaalide kohtumiste ja pärandidokumenteermise sarja huviobjektide seas. Tegemist ei ole Eesti kontekstis vernakulaarse ega üldse tüüpilise või kitsamas mõttes rahvusliku pärandi hulka kuuluva majaga. Pigem on see hoone eksootiline ja silmapaistev, kindlasti n-ö suurde stiiliarhitektuuri kaanonisse paigutatav. Ometi on selle elu ilusat ja pühapäevast poolt sümboliseeriva puitarhitektuuri pärli, jõuka pere suvevilla saatus tänapäevaks kujunenud niisama trööstitult ebapidulikuks, kui paljudel sootuks tagasihoidlikumatel ehitistel.

2014. aasta „vernadoklaste“ tööobjektiks Eestis olnud atraktiivne ning võib-olla lausa ekstravagantne maja konstruktsioonide seisund on vaatamata kauaaegsele hüljatusele küllalt hästi säilinud ja oleks hea algatuse korral taastamiskõlbulik. See on tingitud asjaolust, et suvila on ehitatud tugeva rõhtpalkhoonena ja väga korralikust materjalist. Kuigi on oletatud, et Narva-Jõesuu suvilad võisid olla kerge, koguni ajutise iseloomuga puitsõrestikhooned, näitab säilinud näidete põhjal kogutud andmestik, et üldjuhul see niimoodi ei olnud. Karkasstarindina võisid olla lisatud vaid rõdud, verandad ja mõned ilutornid. Vaatamata sellele, et tegemist oli suuresti vaid hooajaliseks kasutuseks mõeldud ehitistega, olid need korralike palkseintega, kapitaalselt ehitatud ning hästi viimistletud hooned. Ehitamise ajal kaeti Eestis palkseinad juba peaaegu alati laudisega, eriti linnades, Venemaal seevastu kleebiti uhke puitdekoor sageli laudisega katmata palkseintele. Sellega esindab Pantelejevi maja selgelt läänelikku ehitustraditsiooni. Ka tahuti meil palgid kopsakamate linnamajade ehitamisel sageli enam-vähem kandiliseks, vene arhitektuuris kasutati ka suuremate hoonete puhul tihtilugu ümarpalke. Meil näeb seda raudteearhitektuuris ja teiste kroonupäraste, ülevenemaaliste tavade järgi ehitatud hoonetega tutvudes.¹

1 Selliste sarnasuste ja erisuste kohta Tallinna näitel vaata rohkem ka: Välja 2014: 10–30.



Pantelejevi villa sisevaade. Kuigi oma arhitektuurilaadi poolest paviljonitaoliselt kerge ning eelkõige vaid suviseks kasutamiseks mõeldud hoone, on see meie ehitustraditsioonidele tuginedes rajatud korraliku rõhtpalkehitisena. Foto: O. Orro.

Pantelejevite maja on Eesti puitarhitektuuri hulgas erandlik oma rikkaliku fassaadidekoori poolest, millele peale ühe siinsamas Narva-Jõesuus säilinud aia-paviljoni täpseid analooge Eestis õieti ei leidugi. Vanade fotode põhjal võib öelda, et asi pole üksnes tõigas, et uhketest suvevilladest on järel vähe näiteid, vaid see suvila oli meie regioonis üsna eriline ka puitarhitektuuri tolleaegses üldpildis. Esmapilgul näib siin domineerivat Vene ja ehk ka Karjala-Soome rahvaarhitektuurist laenatud ning professionaalselt stiliseeritud vormivõttestik, kuid tegelikult on lugu mõneti veel keerulisem. Historitsismiajastu puitehituses võidi jäljendada kivihoonete elemente, aga selle kõrval otsiti ka puidu kui materjali eripära esile toovaid stiilivõtteid. Viimane tendents viis muuhulgas selleni, et eeskujusid hakati otsima eri rahvaste talupoeglikust pärandist.

Eesti kohalik taluhoonestus oli liiga tagasihoidlik ning klassivahed talupoegliku maarahva ning haritumate ja jõukamate seisuste ehk mõisnike ja linlaste vahel olid 19. sajandil veel liialt suured, et sinne põline põllumeeste ehituskunst oleks saanud kõrgarhitektuurile olla oluliseks inspiratsiooniallikaks. Nii tulidki nn puidustiilid meie historitsismi väljastpoolt ning suuresti juba valmiskujul. Tugineti mitmete teiste maade pärandile, mida kutselised arhitektid olid kokku seganud ja ümber töötanud püüdes eri regionide rahvalikust arhitektuurist üle võetud elemente sobitada moodsa arhitektuurižanritega. Toonastes arhitektuuriajakirjades ja eeskujuraamatutes eristati Norra, Šveitsi ja Vene stiili, mis praktikas aga esinevad pigem segatuna ja mida siinses kultuuriregioonis pigem tuntigi puitehitusstiili (*Holtzbaustil*) nime all.² Nii ei ole ka Pantelejevi villa tegelikult üheselt venepärane, kuigi esialgu võib nii näida, nii üldine arhitektoonika kui ka paljud ehiselemendid eraldi võetuna pärinevad üsna rahvusvahelisest puitarhitektuuri dekooriarsenalist.

Arhitektuurses tervikus nähtub siiski teatud venepäraste joonte rõhutamine ja eksootikataotlus, muinasjutumaja loomise ihalus. See tuleneb tõenäoliselt tellija, jõuka telliskivivabrikandi maitsest³ ning on võimalik, et ka hoone autor polnud

2 Põhjalikumalt stilistika analüüsi ja näiteid toonases Eesti puitarhitektuuris: Hallas 1999: 21–31.

3 Konkreetsetel isiksustel ja nende soovidel oli nii eripäraste majade puhul muidugi tugev mõju. Epi Tohvri on seostanud Narva-Jõesuu arhitektuurse miljöö kujunemist näiteks ka siin suvitanud Kreenholmi juhtfigureide Adolf Theodor Hahni ja Robert Kolbe isikutega, kelle mõju ei piirdunud üksnes nende endi ekstravagantsete suvilatega, vaid avaldus märksa laiemalt. (Tohvri 2003: 67)



Tõenäoliselt 1860. aastatel ehitatud Hunniuste perekonna suvila Haapsalus Vaiksel kaldal oma laia räästa ja hoonet ümbritseva rõdugaleriiga on üks kõige puhtakujulisemaid nn Šveitsi stiili näiteid Eestis. Foto: O. Orro.

Eestimaa kubermangust, vaid pigem mõni Peterburis töötanud projekteerija. Õigupoolest on oma lopsakuses esmamuljelt nii vägevana näiva hoone arhitektuuris ka mõnevõrra puiseid ja saamatuid jooni, mistõttu võib oletada, et selle võis kavandada mõni ehitusmeister-tehnik, mitte kutseline arhitekt. Samas võivad paljud kummalised võtted ruumipaigutuses ja katusesõlmedes, avade paiknemises ja grupeerimises tuleneda hilisematest ümberehitustest ning nende põhjal on raske teha mingeid adekvaatseid oletusi suvila autorluse kohta. Pealegi oli suvitusarhitektuuris tolle aja arusaamade kohaselt lubatud rohkem teatraalsust, edvistamist ning eksperimenteerimist kui muudes hoonetes. Paljugi sellest, mis isegi historitsismiajastu üldise fantaasiaküllasuse taustal mõnes teises kohas tundunuks ülepakkumise ja halva maitseks, võis olla õigustatud kuurordi kerges

ning mängulises miljöös. Tuletatagu meelde siinsamas Narva-Jõesuus leidunud tööstur Kolbe mauristiilis suvevillat, mis mõned aastad tagasi kahjuks hävis. Orientaalseid-eksootilisi elemente oli tegelikult ka kohalikul vanal puidust kuursaalil ja mitmetel teistel majadel, mis pole meie ajani säilinud. Sarnaseid idamaiste või rahvuslikku pärandit rõhutavate joontega suvilaid on Euroopa suvituskuurortides mitmel pool, eriti on neid võtteid kasutatud just puithoonestuses. See ei ole veel hilisemale rahvusromantismile omane tõsimeelne juurte juurde pöördumine ning identiteediotsing, pigem lihtsalt pisut edev vormimäng.

Samas tuleb rõhutada, et sellise venepärase saelõikedekoori kasutamine asetub Eestis üldisesse arhitektuuripilti pisut teisiti kui teispool Narva jõge. Kui Venemaal oli 19. sajandi II poolel liiklus selles mõjukoridoris kestvalt kahesuunaline, see tähendab, et rahvapärased elemendid jõudsid professionaalsesse puitarhitektuuri ja vastupidi, siis Eestis talupojaarhitektuuris arvestatav puitpitsi traditsioon ju puudus. Seega meil seostuvad need majad üheselt professionaalse ja linnakultuuri kuuluva arhitektuuriga, mis võis mõnel juhul saada eeskujuks taluhäärberite ehitajatele, eriti rannikualadel. Narva-Jõesuust on teateid ka Venemaalt, sh Kesk-Venemaa kubermangudest kutsutud puuseppade-ehitusmeistrite kasutamise kohta, seda küll pisut hilisemast ajast, 19. sajandi päris viimastest aastatest (Tohvi 2003: 68).

Pantelejevite suvila praegune värvilahendus, mis laseb hoonel mõjuda kuidagi eriti venepärasena, ei ole algne. Tegelikult oli maja varasematel aegadel värvitud märksa tagasihoidlikumates toonides, nagu tõestasid Anna-Liisa Siku poolt 2014. aasta suvel tehtud sondaažid. Tolle aja värvimaitset ja hoonete värvilahendusi on Eestis üsna vähe uuritud, ennekõike on puudus just võrdlevatest kokkuvõtetest. Üldiselt näib seni selgunu põhjal, et meie historitsismiajastu puitarhitektuuri värvigamma on olnud praeguse maitse jaoks üsna ehmatavalt tume, kasutades sügavaid ookerkollaseid, pruune, tumerohelisi toone.⁴ On oletatud, et kuurordi-

4 Seda tõestasid muuhulgas Tallinnas Kassisabas 2014. aasta suvel Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna vilistlase Anita Jõgiste ja tudengi Claudia Valge poolt läbi viidud võrdlevad värviuuringud. Suur hulk lihtsamaid hooneid oli vanemates kihtides värvitud üldse vaid ühe tooniga, detaile eraldi esile toomata. Sarnastele värvivalikutele osundasid ka Valgas 2015. aasta suvel EKA muinsuskaitse ja konserveerimise eriala tudengite poolt läbi viidud võrdlevad värviuuringud.



Vana suvila Narva-Jõesuus. Siinses arhitektuuris on nii euroopaliku
Šveitsi stiili elemente kui ka spetsiifiliselt venepäraseid jooni. Foto: O. Orro.



Detail vanalt suvilalt Narva-Jõesuus (lähivaade). Foto: O. Orro.

arhitektuuris võis see siiski olla oluliselt heledam, kuid tõestust selle kohta ei ole. Siiski võib praeguse uurimisseisu juures väita, et venepärane sinine levis meil hoonete, nii linnaelamute kui suvemajade välisviimistluses enne II maailmasõda vähe. Rannikualadel rannarootslaste kaudu levinud keeduvärvid ja nendega kaasnev nn rootsi punane toon üldjuhul ei jõudnud kuurortarhitektuuri. See püsis oma ehitusviisidelt ning detailikäsitluselt selgelt linnalikus ja väga rahvusvahelises arhitektuurihoovuses, võttes elemente kohalikust traditsioonist üle väga vähe. Kas Narva-Jõesuul siiski oli mingi iseseisev kromaatileine identiteet, kas siin värviti maju kuidagi teisiti kui näiteks Pärnus ja Haapsalus või Soome kuurortides, ei saa andmete puudumisel praegu öelda. Paljusid ehitisi ei olegi enam võimalik uurida, sest need on hävinud. Nii jääbki see küsimus ilmselt vastusetu. Ajalooliste värvilahenduste väljaselgitamine, niivõrd-kuivõrd see säilinud pärandi puhul



Mõnigi Narva-Jõesuu algselt poolteisekorruselise suvila on hiljem ümber ehitatud kahe täiskorrusega majaks ning kohaldatud korterelamuks. Foto: O. Orro.



Väga uhkete ja eripärase arhitektuuriga suvilate kõrval oli Narva-Jõesuus kümneid märksa tagasihoidlikumaid, kuid oma suurte verandadega siiski ka üsna esindusliku ning romantilisena mõjuvaid maju. Foto: O. Orro.

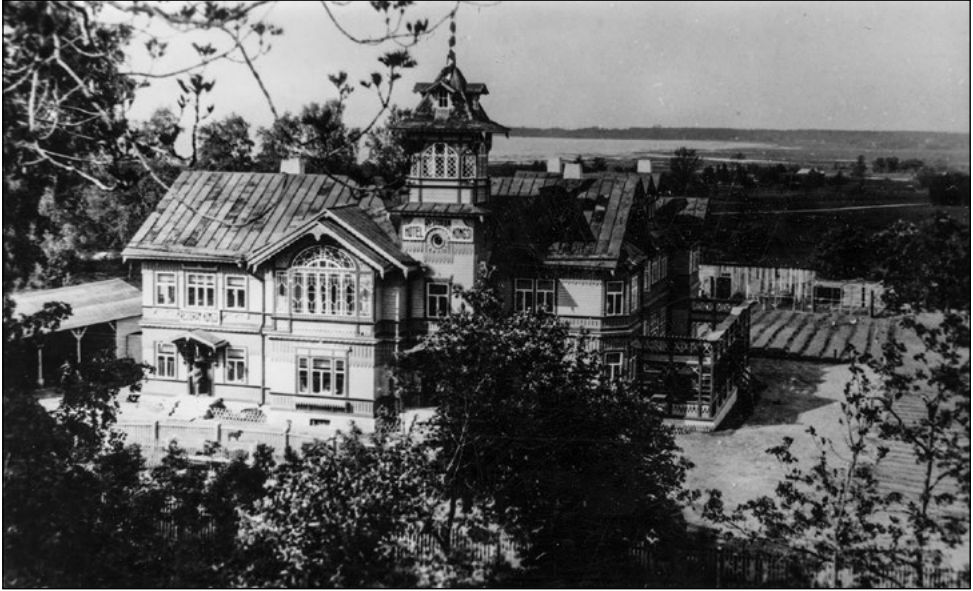
võimalik on, oleks siiski oluline. Isegi kui algseid toone ei saa mitmetel põhjustel alati restaureerimisprojekti aluseks võtta, mõjutab värv väga tugevasti üldmuljet ehitistest ning selle teadvustamine aitab vältida esimese emotsiooni põhjal kergesti tekkivaid arhitektuuriajaloolisi väärtõlgendusi.

Pantelejevi villa paistab esmapilgul juba oma mahult muljetavaldav võrreldes tolle ajastu keskmise suvilaga ning tundub teiste Narva-Jõesuus säilinud puit-
hoonete taustal otse hiigelsuure majana. Oma valmimisaja kuurortarhitektuuri kontekstis ei pruukinud see aga sugugi nii paista. Kuurortlinnades ehitati ka suu-
remaid avalikke hooneid puitu kasutades: kogu suvituseleu keskmeks kujunenud
kuurusaalid, aga ka kõikvõimalikud jalutusgaleriid, kohvikud, suverestoranid, vesi-
ja mudaravilad jm. Seda on peetud just Eesti eripäraks, kuid tegelikult leidis
mastaapseid avaliku funktsiooniga puithooneid ka Läti, Saksamaa, Soome ja
Venemaa kuurortides ning Ameerikaski, seal on need aga säilinud veel halvemini

kui Eestis. Kuid meilgi pole olukord kiiduväärne. Narva-Jõesuus põles puidust kuursaal juba tsaariajal ning asendati suurema kivihoonega⁵, Tallinnas on Kadrioru kui puhkekoha seltsielu keskpunktiks olnud supelsalongi kompleksist järel vaid üks teenistujate elamu ja üks vannimaja, viimatinimetatu on pealegi väga armetus seisus. Kadunud on ka arvukad restoranipaviljonid, võõrastemajad ja muud Kadriorgu ilmestanud avalikud puitehitised. (Vt Orro 2005; Välja 2014: 105–107) Õnneliku erandina on Kadriorus alles närvihaigete raviks mõeldud Kadrioru sanatooriumi maja J. Poska tänaval. Säilinud on uhke kuursaal Haapsalus, ümber ehitatud kujul ka Pärnus, koopia taastatud Kuressaares. Huvitavad olid linnalähedased väljasõidukohad, kuhu samuti rajati kuursaalitaolisi restoranihooned, näiteks Tallinna-lähedane Rannamõisa või Kvissental Tartu külje all Emajõe ääres. Ka neis paigus pole omaaegsetest ehitistest midagi alles. 20. sajandi algus tähistab sisemaakuurortide sündi, näiteks Elva ja Tallinna külje all Nõmme. Sealgi kerkisid uhkemate ja lihtsamate erasuvilate kõrval puidust kõlakojad, restoranid ja sanatooriumihooned, millest praeguseks on valdavalt jäänud vaid mälestus. Ka mõned eramajad Narva-Jõesuus olid üsna suured, lisaks leidis ka pansionaaditüüpi, mitmest iseseisvast suvituskorterist või välja üüritavatest tubadest koosnevaid elamuid, mõned säärased on alles Kuressaares, Haapsalus ja Pärnus, Narva-Jõesuus on suurejoonelisemad näited hävinud. Igal juhul ei kuulunud praegu nii erakordsena mõjuv Pantelejevite suvemaja omal ajal sugugi Narva-Jõesuu suurimate puitehitiste hulka.

Kõnesolev villa oli nõukogude ajal kasutusel puhkekoduna nagu enamik Narva-Jõesuu puitarhitektuuri vägevamaid näiteid. See tõi kaasa muudatusi siseruumides, hoone hooldamine käis eriti alates 1970. aastatest vähehaaval alla, juba 1980. aastate lõpul polnud maja seisund kiita. Viimased paarkümmend aastat on eravaldues villa seisnud päris tühjana ja lagunened. Narva-Jõesuu ajalooliste suvilate puhul on selline saatus olnud tavaline, just mõned kõige väärtuslikumad neist on praeguseks hävinud. Seejuures ei saanud paljudele kadunud majadele saatuslikuks mitte I ega II maailmasõda, isegi mitte puitarhitektuuri ignorantselt

5 Vana kuursaal (1882, A. Hahn?) hävis tulekahjus 1910; uus kuursaal ehitati 1911–13 (M. Lalewicz). Vt Raam 1997: 206–208.



Suuremaid avalikke hooneid ehitati ka linnalähedastes väljasõidukohtades. Tsaariaja lõpus valminud ja 1920. aastatel ümber ehitatud Rannamõisa kuursaal Tallinna lähistel hävis tulekahjus 5. veebruaril 1940. Eesti Ajalooarhiiv.

suhtunud nõukogude võim, vaid just 1990. aastate kauboikapitalism, mis siinses regioonis kipub ka veel 21. sajandi algul edasi kestma. Kinnistuid odavalt kokku ostnud aplad ettevõtjad nägid tulevikupotentsiaali just Narva-Jõesuu kruntides, mitte seal asunud vanades hoonetes ja see suhtumine määras paljud ehitised hukule. Sarnast suundumust näeme ka mujal, ajalooline kuurordiarhitektuur ja ennekõike just puitarhitektuur on muinsuskaitse seisukohalt kõikjal problemaatilisiks osutunud. Õige hiljuti kaotasime paar väärtuslikku, kuid aastaid hoolduseta olnud kuurordiaegset maja Tallinnas Kadriorus⁶, tühjana seisvaid suvevillasid on siiani Pärnu rannaalal, mõni sealne omanik peab muinsuskaitsega aastaid kestvaid vaidlusi. Kurba pilti pakuvad mitmed Peterburi-lähedased suvilarajoonid, kõige dramaatilisem on Balti mere kuurortitest olnud aga vist lätlaste Jurmala saatus, kus „kinnisvarapõletamised” ja vastuseis muinsuskaitsega võttis vahepeal

6 J. Poska 36A ja L. Koidula 6, mis kuulusid samale omanikule. Kadrioru uhkemaid suvevillasid, Narva mnt 92 asuv Mon Repos tehti korda pärast aastatepikkust kemplemist. Kunagine töösturite Rotermannide suvila Narva mnt 108 aga seisab siiani hüljatuses.



Kuurordiarhitektuur, eriti rannarajoonide ajaloolised villad, on igal pool ohustatud pärand. Selle Pärnus Mere puisteel asuva maja saatuse üle käivad juba aastaid tõsised vaidlused.
Foto: O. Orro.

veel suurema ulatuse kui Narva-Jõesuus. Pantelejevite maja olukorra on suuresti päästnud muinsuskaitse toetusrahadega hoonele peale pandud avariikatus. Loomulikult tuleb mõnda, et riigieelarvest arhitektuurimälestiste restaureerimiseks eraldatavad toetusrahad on kõigis Ida-Euroopa maades mälestiste omanike jaoks liiga väikesed ega korva kinnisvaral lasuvaid piiranguid, kuid abi on ka sellest piskust.

Loodame, et 2014. aasta suvel aset leidnud mõõdistuslaager ning tehtud uuringud aitavad seda erakordset puumaja avalikkusele paremini tutvustada ning panevad ka omanikku mõtlema sellest, kuidas see haruldane hoone päästa. Asjatundlik restaureerimine võiks praegu kõrgete puude-põõsaste taha peitunud ning nii kohalike kui linna külaliste vaateväljast otseses ja kaudses mõttes suuresti kõrvale jäetud majast teha mitte üksnes Eesti, vaid ka kogu Läänemere kuurordiarhitektuuri ühe esinumbri.

Kasutatud kirjandus:

- Hallas, Karin 1999. Puitarhitektuur stiiliajaloo kandjana. – Eesti puitarhitektuur. Tallinn.
- Orro, Oliver 2005. Kadriorus suvitamas. Sada aastat tagasi. – Eesti Ekspress, 17.08.2005.
- Raam, Villem (üldtoimetaja) 1997. Eesti arhitektuur III. Tallinn.
- Tohvri, Epi 2003. Narva Jõesuu – pärlitera. – Puitpitsvilla. Tartu.
- Välja, Leele 2014. Tallinna puitarhitektuur Euroopa ja Eesti kontekstis. – Tallinna puitarhitektuur. Tallinn.

Thoughts on the Architectural History and Heritage Protection Context of the Panteleyevs' Summer House

Oliver Orro

In 2014, the International Documentation Camp VERNADOC concentrated on the former Panteleyevs' summer house in Aia Street in Narva-Jõesuu. We must admit that the once shining and chic, though by now truly dilapidated, wooden building is somewhat exceptional among the objects this series of professional meetings and heritage documentations in various countries has examined. It is not a vernacular or in any way typical or, in a narrower sense, national heritage-related building in Estonian context; rather, it is exotic and striking, definitely fit to be classified as part of the great architectural style canon, so to speak. And yet the fate of this pearl of wooden architecture, the summer villa of a wealthy family symbolising the beautiful and Sunday side of life, has turned out to be as cheerlessly prosy as that of several far more modest buildings.

The attractive and perhaps even extravagant building that served as the work object of the "vernadocians" in 2014 is structurally surprisingly sound, despite having been abandoned for a long time, and would serve as a good candidate for restoration, provided corresponding initiative could be found. This owes to the fact that the summer house is a serious horizontal beam building constructed of very good materials. While it has been presumed that Narva-Jõesuu summer houses could have been light and even temporary-in-nature timber frame buildings, evidence gathered from surviving examples suggests that was generally not the case. Half-timbered constructions might have only included balconies, porches, and some decorative towers. Despite the fact that the buildings were largely used on a seasonal basis, most sported sturdy log walls, professional construction work, and careful finish. At the time, log walls were almost always

covered with planking in Estonia, especially in cities, while in Russia fancy wooden decor was often glued straight to log walls. In this regard, the Panteleyev house clearly represents Western construction traditions. Another difference lies in that while logs of larger city houses were cut to be more or less foursquare in Estonia, in Russian architecture unhewn logs were often used also in larger buildings. In Estonia, this feature is reflected in railroad architecture and other crown buildings erected following the empire-wide standards.¹

The Panteleyev house stands out in Estonian wooden architecture with its abundant facade decor to which there are no exact analogues in Estonia, with the exception of a garden pavilion also located in Narva-Jõesuu. Old photographs suggest that it is more than just a fact that there are relatively few surviving examples of posh summer villas – rather, this particular summer home was special in the general picture of wooden architecture of its era already upon completion. At first glance it seems to be dominated by a set of form techniques borrowed from Russian and perhaps also Finnish Karelian vernacular architecture and professionally styled; however, the big picture is a little more complicated than that. While historicist wooden buildings were known to imitate elements of their counterparts in stone, the era also sought for styling techniques to highlight the specific nature of wood as a building material. The latter tendency led to examples being sought from the rustic heritage of various peoples. Estonian vernacular architecture was too modest and the class differences between the peasantry in the countryside and the more educated and wealthier classes – estate owners and townspeople – were still too wide in the 19th century for the traditional construction practices of the local farmer to have served as an important source of inspiration for the high architecture of the era. Because of this, so-called wooden styles came to our historicism from the outside and largely in a ready-made form. Practitioners drew on the heritage of several other countries, mixed together and reworked by professional architects in attempts to fit elements taken from vernacular architecture

¹ See more on these kinds of similarities/differences in: Leele Välja. Tallinna Puitarhitektuur Euroopa ja Eesti kontekstis. – Tallinna puitarhitektuur. Tallinn, Eesti Arhitektuurimuuseum ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Tallinn, 2014, pp. 10–30.

of different regions into modern architectural genres. Architecture magazines and reference books of the era distinguished between Norwegian, Swiss, and Russian styles, which rather appear in a mixed form in practice, known in our cultural region simply as wooden construction style (Holtzbaustil).² And so the Panteleyev villa is not as uniformly Russian as it might seem at first glance: both the general architectonics and plenty of individual decorative elements come from a rather international decor arsenal of wooden architecture.

The architectural whole does, however, emphasise certain Russian characteristics as well as aspiration for exoticism, a virtual desire to create a fairy-tale house. This probably owes to the taste of the owner³, a wealthy brick tycoon, whereas it is also possible the author of the building was not from the Estonian Province but rather a designer working out of Saint Petersburg. To be honest, the architecture of the initially so powerful in its exuberance building includes certain rather ungainly and clumsy lines, which is why we can speculate it was perhaps even designed by some construction master-technician and not a real architect at all. That said, plenty of peculiar techniques in spatial layout and roof trusses, as well as in positioning and grouping of openings, could be due to later reconstructions, and it is difficult to offer any adequate speculation as to the author of the summer home. In addition to that, summer house architecture of the era allowed for more theatricality, preciousness, and experimentation than other architectural typologies. A wealth of the features that would have qualified, even against the background of the general abundance of fantasy of the historicist era, as exaggeration and poor taste somewhere else, could have been justified in the light and playful milieu of the resort town. Here we could recall the Moorish style summer house of industrialist Kolbe right here in Narva-Jõesuu, which was unfortunately destroyed a few years ago.

2 For more thorough analysis of style and examples of Estonian wooden architecture of the period see: Karin Hallas. Puitarhitektuur stiilialaloo kandjana. - Eesti puitarhitektuur. Tallinn, Eesti Arhitektuurimuuseum, 1999, pp. 21–31.

3 Specific people and their preferences certainly had a strong influence on houses as extraordinary as the one under discussion. Epi Tohvri has associated the shaping of the architectural milieu of Narva-Jõesuu with the leading figures of Kreenholm, Adolf Theodor Hahn and Robert Kolbe, who used to spend their summers in the town, and whose influence was not restricted to their own extravagant summer houses but reached far beyond that. Epi Tohvri. Narva-Jõesuu – pärlitera. – Puitpitsvilla, Tartu, 2003, p. 67.

Oriental-exotic elements could also be found adorning the old wooden local resort hall and several other buildings that have not been preserved. Similar summer houses featuring oriental elements or, on the contrary, those emphasising national heritage motifs, can be found in various European resort areas, especially as concerns wooden housing. It is not yet a serious return to one's roots and quest for identity characteristic of later national romanticism, rather just flirting with forms.

Let it be emphasised that utilisation of this kind of Russian saw-cut decor fits into the general architectural picture in Estonia somewhat differently than on the other side of the River Narva. While in Russia traffic in this corridor of influences was always two-way in the second half of the 19th century, that is, popular elements made it to professional wooden architecture and vice versa, Estonian peasant architecture lacked distinctive wooden lace tradition. That is why in Estonia these kinds of buildings are uniquely associated with professional and city culture-related treatment of architecture, which, in some cases, may have served as an example for building manor homes, especially in coastal areas. There are also reports of carpenters-builders having been invited to Narva-Jõesuu from other provinces, but these tend to concern the very final years of the 19th century.⁴

The currently visible colour scheme of the Panteleyevs' summer house, which makes the building appear somehow especially Russian, is not the original solution. Back in the day, the building was painted in much more modest tones, as proved by Anna-Liisa Sikk's samples taken in the summer of 2014. The colour preferences of the era and the original colour schemes of buildings have not been thoroughly examined in Estonia, with researchers being especially short of comparative summaries. The data we do have seems to suggest that the general palette of our historicist wooden architecture was rather alarmingly dark for current tastes, making use of deep ochre, brown, and dark green tones.⁵ It has

4 Ibidem, p. 68.

5 As suggested, among other things, by comparative paint studies carried out in the former Kassisaba subdistrict of Tallinn in the summer of 2014 by Estonian Academy of Arts heritage protection and conservation department graduate Anita Jõgiste and student Claudia Valge. A number of simpler buildings had only been painted a single tone in earlier layers, without highlighting details. Similar choices in terms of colour schemes appeared in the course of comparative studies carried out in Valga in the summer of 2015 by the academy's heritage protection and conservation department students.

been proposed that this gamma might have been substantially lighter in resort architecture, while there is no actual evidence to support the hypothesis. The current level of research permits the conclusion, however, that Russian blue was not widespread in exterior finish of buildings up until World War II, both concerning city houses and resort settlements. The Estonian Swedes' influence of boiled paints common in coastal areas, and the so-called Swedish red tone generally did not make it to resort architecture. The latter remained in a clearly urban and very international architectural current in terms of styles of construction and treatment of detail, only adopting minimally from local vernacular tradition. It is difficult to say right now, due to lack of comparative data, whether Narva-Jõesuu had a distinct chromatic identity, that is, whether houses here were painted somehow differently as compared to Pärnu and Haapsalu or resorts in Finland. Many of the buildings simply cannot be studied in the flesh, so to speak, as they have disappeared from the face of the earth, and so this question will remain unanswered. However, determining historic paint schemes, to the extent it is possible in the conditions of surviving heritage, would be an important avenue to pursue. Even if original tones cannot always be used in restoration designs due to various reasons, a building's colour strongly influences the general impression it leaves, and realising this helps avoid initial emotion-based misinterpretations of architectural history that are all too easily created.

At first sight, the Panteleyev villa appears impressive judging by volume alone. Compared to the average summer house of the era and other surviving wooden buildings in Narva-Jõesuu the house looks huge. Nevertheless, that might not have been the case in the resort architecture context of the time. Wood was used to erect larger public buildings in resort towns: resort halls that served as the centre points of summer life, but also all manner of walking galleries, cafes, summer restaurants, water cure and mud baths, etc. While it has been regarded a specialty of Estonia, large wooden buildings with a public function could also be found in Latvian, German, Finnish, and Russian resorts and even in far-away America, where surviving examples are unfortunately even fewer than in Estonia, even though our situation is far from satisfactory. The wooden resort hall of

Narva-Jõesuu burned down already in Tsarist time and was replaced with a larger stone building.⁶ All that has remained of the bathing salon complex that served as the centre point of social life of Kadriorg as a recreational area inside Tallinn is a single servants' residence and one bathhouse, the latter being in very poor condition. Once numerous restaurant pavilions, guesthouses, and other wooden public buildings that used to adorn Kadriorg have all but disappeared.⁷ A fortunate exception is the Kadriorg sanatorium at 15 J. Poska Street, which used to specialise in treating patients with neurological problems. Also, we still have the fabulous Haapsalu resort hall, a reconstructed resort hall in Pärnu and a restored copy of the one in Kuressaare.

Another interesting trend included suburban outing locations that used to have restaurant buildings resembling resort halls, for example Rannamõisa near Tallinn or Kvissental by the River Emajõgi, nestled just outside Tartu. Original buildings have also disappeared from these locations. The beginning of the 20th century also marks the birth of inland resorts, such as Elva not far from Tartu and Nõmme near Tallinn. There, too, fancier and simpler private summer houses were complemented by wooden band pavilions, restaurants, and sanatorium buildings, most of which are but a memory by today. Several Narva-Jõesuu private residences were rather imposing in terms of size, and the resort also had boarding house-type buildings made up of several independent summer flats or rooms for rent. A few examples of the latter can still be found in Kuressaare, Haapsalu, and Pärnu, while grander examples in Narva-Jõesuu have all perished. In any case, the currently so extraordinary-looking Panteleyev summer villa was not among Narva-Jõesuu's largest wooden buildings during its time.

In Soviet times, the villa was used as a public holiday home, as was the case with most of the more extravagant examples of wooden architecture in Narva-Jõesuu. Such a spectacular and imposing house remaining in private use would

6 The old resort hall (1882, A. Hahn?) was destroyed in a fire in 1910; the new resort hall was built in 1911–13 (M. Lalewicz). See Villem Raam (general editor). *Eesti arhitektuur III*. Tallinn, Valgus, 1997, pp. 206–208.

7 See Oliver Orro, Kadriorgus suvitamas. Sada aastat tagasi. – *Eesti Ekspress*, 17.08.2005; Leele Välja. Kroonu ja kuurort. Puidust avalikud hooned tsaariaegses Tallinnas. – *Tallinna Puitarhitektuur*, pp. 105–107.

have been unrealistic at the time. This brought along alterations in interior space; the maintenance of the building gradually deteriorated, especially from the 1970s onwards, and the house was in relatively poor condition already by the late 1980s. The currently privately owned villa has been deserted and left to decay for the past few decades. This has been the common fate of many historic Narva-Jõesuu summer houses; many of the most valuable buildings were destroyed not by World War I or II, not even by the ignorant attitudes towards wooden architecture shown by the Soviet rule, but rather the cowboy capitalism of the 1990s extending into the 21st century in Estonia. Greedy entrepreneurs who bought up plots in bulk saw potential in the land as opposed to the old buildings on it, and it was this attitude that doomed many of these houses. We can see similar trends elsewhere, historic resort architecture and especially its wooden branch have proved problematic in terms of heritage protection everywhere. Very recently we lost a couple of valuable resort era houses that had been left to decay in Kadriorg in Tallinn.⁸ There are still empty summer villas in the beach district of Pärnu, and some owners are locked in arguments with heritage protection authorities spanning over several years. A similarly sad picture can be seen in several summer cottage settlements near Saint Petersburg. Perhaps the most dramatic fate of all the Baltic Sea resorts has befallen Jurmala in Latvia, where "real estate burnings" and a veritable stand-off with heritage protection took on even bigger dimensions than in Narva-Jõesuu. The Panteleyev house has been largely preserved by an emergency roof built with the help of heritage protection grants. It must certainly be said that everywhere in Eastern Europe support sums allocated for the restoration of architectural monuments are too small to sufficiently compensate for building restrictions, yet every little bit helps in specific cases.

We should only hope that the documentation camp of 2014 and the research pursued will help better introduce that spectacular wooden house to the public and motivate the owner to think of ways to save the rare building. Professional

8 36A J. Poska Street and 6 Koidula Street, both of which belonged to the same owner. One of the grandest summer villas in Kadriorg, Mon Repos, at 92 Narva Road, was renovated as a result of a years-long struggle. The one-time Rotermann summer house at 108 Narva Road has remained abandoned to this day.

Thoughts on the Architectural History and Heritage Protection Context of the Panteleyevs' Summer House

restoration work could make this house, currently hidden behind tall trees and bushes and thus cut away from both locals and visitors, both directly and indirectly, one of the prime examples of not just Estonian but the entire Baltic region's resort architecture.